

ISAIAH

¹ Kausa yumura imi Judah se Jerusalem alo nunga baluwoso, Judah nunga king Uzziah, Jotham, Ahaz se Hezekiah alo king ko bagakasan nunga tom te, Amoz ko namar Isaiah arigam.

Judah kariimet nunga kiwem memek

² O taiti kualala lilim la ikiko, se O ali lilim la ikiko!
 Mu awuk, Yawe iwita balam:
 “Ani kuriang nunga naunem ale nunga laguwurem,
 bare nuna ani agiring kulukurman.
³ Bulmakau mu ko kotam ko ikiso, se donkey mu
 ko na nana kuwim ko ikiso,
 bare Israel ani me aga ikiso, aninga kariimet
 nunga ikia me sinarso.”

⁴ O boteko, nina memek betera ko kariimet,
 nina ikup memek numi awote ninga ira ko
 kariimet.

Nina me ari ikia ko kuriang alo nunguningkiri pa,
 am memek betera ko ninga gurugu laga ninga
 beteram!

Nina Yawe am ngual kasik ko beteman;
 nina Israel ko Kakirip Laili mu am mel yam ko
 beteman, ale nususuru gurugu tuman.

⁵ Nina awuk se nisipiling lagara munan sowore
 katir me bita to arigisan?

Nina nanamara arigisan sowore ko yaman
 me ikisan, bare am nisipiling diruwu la-
 gasan e?

- Nisipiling lot gema saparam,
 nengemang motam yaman ira saparam ale
 sokel mena saparam.
- 6** Nisiwik kore te, se tarigi nisipiling mone te, mu
 Yam yukuwa sora saparam,
 lot gawir se lot gue tiwinan ago maga
 saparam,
 gue tiwinan anuwa nunga ale kaola nunga
 mu mena.
- 7** Nenenga sor mu lilim la magaram kueneram,
 ninga wonong suen la mu tama no saparam;
 nina loagawasan se nemotam te sor bo ko kari-
 imet ninga melmasak gi karogo namasan,
 sor iwareng ko kariimet taiman ale ninga sor
 ali ninguru maguwuman silataman.
- 8** Zion ko Nanawus* mu waen ningam ko sasal
 iwita, milen ningam ko sasalang iwita,
 kager kari memek wonong ira baguman
 karogo bagasan iwita beteman se bagoso.
- 9** Nunguningta, Yawe Sokel Garagar anananga
 kariimet sang me nunga saongam se
 bagasan le mu,
 ana Sodom agi Gomorrah wonong mena a
 namaman iwita le.
- 10** Nina kari supuling alo, Yawe ko den ewere
 ikialko,
 nina kariimet alo, anananga Kaem ko kit
 guruga den ewere ikialko:
 nina ninga munan Sodom Gomorrah ko kari-
 imet nunga munan iwita!

* **1:8:** Zion ko Nanawus maso mu Jerusalem ko kariimet kua
 nungarso wore nunga balso.

11 Yawe maso, “Agi ani pa nenenga tama gira agowom bita aisa mu ko munan ko kua lagasam e?

Ani sipsip anumang se mel saki welang ago te tama betera mu ago terong maem; ani bull, se sipsip, se goat mel nunga gue ko me amilmilasam.

12 Awiri nenenga kagin munan ko baluwoso wore gisan ale karogo ani angama te taisan?

Nina aninga kawam laili ngual kasik ko betesan!

13 Udagi ofa kumik ningko bo mena me ago tairalko!

Ninga tama bur siring ani ikiekko me kuesam!

Nina memek ago, se ani ninga sige iru ko kagin, se ninga Sabbath tom se biguwura duap duap am me ko kuesam nunguningkiri.

14 Ani nenenga sige iru ko kagin ta, se tom bibiya ko biguwura am ta dulursam nun guningkiri.

15 Ale kam nina guranek beteralko nigiting kanuwal, mu ani angama motam kaluwurekko.

Guranek ta bita lagaralko, bare ani me ta ikiekko: nenenga nigiting mu memek gue ago.

16 Ninimi anu kam ninimi nungal burangaral ale ninga kiwem memek nibiring tualcko!

Munan memek memek ani angama te me beteralko!

17 Kasa ningko ningko wore la beteralko!

Munan ningko diram mu la ninga ningi anirukko mu ko sail tagi se lagaralko:

awiriya kituwura guat mu nuguting duap
 ningi nunga iluwalko;
 kuriang nuam nuet mena mu nunga saon-
 galko;
 imet kuari kuera mu buring ko sanamaralko.”

- 18 Yawe iwita balso, “Tairal se ninga munan memek umu balu nungurnakko,” maso.
 “Nunguningta, nenenga memek mu guarkiriyam, bare mu aking taiti nuwi iwita sirarma kaparukko;
 ale gueyam, bare mu wool iwita sirarma saparukko.
- 19 Nina nengemang nengemang den iki karo tuiwaral mu, ninga ali imi ko inang welang ningi mu nalko.
- 20 Bare uwuta ko me ikial, ale am nisipiling lagawuruk mu, asele baenat kore te memek talko.”
 Imi Yawe ko kuring.

Isaiah Jerusalem wonong ko balso

- 21 Arigalko, diram la baga se iki karo tua ko wonong yawara mu aitak lage luan imet iwita aratam!
 Ekela uleng ko mu, nu munan ningi diram se, diram la karo tua ko munan noko ningi anikaso,
 bare aitak mu kariimet mora se kuera ko wonong ko aratam!
- 22 O Jerusalem, nika silver yawara mu aitak kapa darong batuwutuk am wore iwita,
 se nika waen yawara mu yu ago guruguman se magaram iwita.

23 Nika kari supuling alo mu den kuluka ko kari
alo; nuna tere kari nongorak nunumi gia ko
kari alo.

Nuna nunga munan memek ko koma to nana ko
kari alo la,
se munan memek koma mel ningo gimonko
nodogotak taung taung geragasan.

Nuna kuriang nungumik nunam nonet mena mu
nunga ikup ningi me nunga sangorsan;
nuna imet gerewa nunga ikup ikimonko node
bagusan.

24 Bore te se, Kari Biya, Yawe Sokel Garagar, Israel
ko Kakirip Sokel Garagar, iwita balso:

“Ah ... me namamonkowo! Aga kariimet agarak
dun kopa ilu lagaman mu
memek koma nungarik se, udagi memek bo
agate me betemonko.

25 Ikialko. Ani nanamara ningarik ale yugur gawa
te biliken kaetam iri kam ninga irirek se,
karur memek ningimik te mu kapa
saparukko.

26 Ani nika den tuetera kari alo iru nunga ilu
nungek se, girakala ko mu bagaman iwita
bagamonko;
ka kiti guruga kari alo mu iru tala nunga atu-
mukirek se motam motam la ko bagaman
mu iwita bagamonko.

Asesele ninga balmon Munan Ningo Diram Karo
Tua ko Wonong,
se Diram la Karo Tua ko Wonong mamonko.”

- 27 Zion mu munan diram ko munan te gopa palagukko,
 se ko kariimet nongomang motam guruguman mu munan ningo diram mu te bagara ningo arigimonko.
- 28 Bare den kuluka ale memek betera ko kariimet alo mu memek biya tamonko,
 Yawe kuring mel yam ko betera alo mu maga namamonko.
- 29 Nunguningta, nina ninguru dola maguwuralkowo,
 mu awuk, nina tam bibiya perr nungaru se amilmil te tam nung tuagu mu kagin kuwim laili ko bita lagaman.
- 30 Ikialko. Nina mu tam biya bo, marakam ale gawa kapa saparam wore iwita bagasan, agi ningam yu bugulik me kau tam se maraka garagaramam iwita bagasan.
- 31 Se ninga kari supuling bibiya mu tam maraka kam marakamonko,
 ale nunga munan memek memek umu ago biguwura la, tama buluk palagoso ale tairate mel kai saposo iwita, nunga kai maliluwurokko;
 awiriya bo ta tama umu iruwurokko me terong kowo.

2

Yawe ko Duruk awote nup biya kaparukko

- ¹ Imi mu Judah se Jerusalem nunga anapeya kausa Amoz namar Isaiah arigam wore.

² Tom bo tai lagoso mu kaparuk se, Yawe ko temple
ko duruk mu, duruk saki nunga ningi du-
ruk gira iwita nama sanamarukko;
nu duruk saki nunga kiaruk ale kalel biya
sanamaruk, se sor suen la tai kote ilu
biguwumonko.

³ Kariimet suen biya taimon ale balmon,
“Tairal se ana Yawe ko duruk te nama tariginakko,
Jacob ko Kaem ko kawam te namanakko.
Se nu ko munan nanga kausok,
se ana noko munan karo tunakko.”

Yawe ko kausa munan mu Zion aratuk ale na-
maruk,
se noko den mu Jerusalem aratuk ale na-
marukko.

⁴ Nu sor suen la nunga tueteruk,
ale kariimet suen la ikup ago mu nunga ikup
balu nungokko.

Ale baluk se nunga baenat kore batagarmon
ale guruguwomon se inum ko aratu mu-
ruwurok,
se nunga gatu mu dun patungurmon se mel te
batoga ko yaku ko aratu muruwurokko.

Se nuna sor saki nongorak kager ko baenat me
ilumon, agi udagi kager bo ko me nunumi
nungurmon burangamonko.

⁵ Tairalko, O nina Jacob ko kariimet,
nina tairal se ana Yawe ko nikim te
baganakko!

Yawe ko tom balu beteram mu nguangara ago

- 6** O Yawe, ni Jacob ko kawam digo, nika kariimet,
 mu lilim la biring gurugu nungarem.
 Mu awuk, nuna sor koma worem bausa te mu se,
 koma worem kapara te Philistia arika nunga
 mang sima ko munan ago terong maman*;
 ale sor iwareng ko kariimet nongorak nun-
 umi nuguting iluman.
- 7** Nika kariimet nunga ali sor mu silver se gold ago
 terong mam;
 nunga mel ningko ningko mu ninguru duruk
 tarigiram aniso.
- Nunga ali sor mu horse ago lilim aram;
 se nunga karis mel mu ningi awote.†
- 8** Se nunga ali sor mu kaem kawel ago terong
 mam;
 kaem kawel alo mu nuguting te kiwola
 gilingisan ale nunup perr tusan.
- 9** Bore te se, memek tamonko! Ni nunga ita
 kututuwu nongorak kapar, ale nosokel
 menawurko.
- O Yawe, ni nunga memek me siwu nun-
 garuko!
- 10** Nina Yawe ko bu memek nguangara ago mu ko
 naguralko!
 Manga gogong du biya mu ningi namaralko,
 mutim ningi ninimi kaluwuralko, ale noko
 nikim sokel biya mu ko yumuralko!
- 11** Kualala kasik namawara alo mu, nu nongorak
 kaparukko,

* **2:6:** Mang sima ko munan: Leviticus 19:26; Deuteronomy 18:10. † **2:7:** Deuteronomy 17:16-17 ariko.

awiriya nunumi patawuwasan mu mel yam
 ko nunga bitirukko.
 Ale tom umu te Yawe kota nup biya kuali biya
 bagarukko.

- ¹² Mu awuk, Yawe Sokel Garagar mu nunumi
 patawura nusupuling lagara alo mu se,
 kualala kasik namara alo, mu nongorak
 kapa aliti nunga bitirukko, ko tom bo balu
 beteram se aniso:
- ¹³ nuna Lebanon ko tam sida kalel bibiya se
 Bashan ko tam oak bibiya iwita, bare kapa
 sapamonko.
- ¹⁴ Se duruk kalel bibiya suen la se, motongar
 kuting kalel kalel mu suen la,
- ¹⁵ se wonong nunga lauta kar kalel bibiya
 se, pitang kari nunga pitang kawam kalel
 bibiya,
 mu ko tom balu beteram mu te nunga
 parusuwurok se kapa sapamonko.
- ¹⁶ Nu dal bibiya ningo ningo, te kualala kasik
 namawasan mu, am menawu saparukko.
- ¹⁷ Se kariimet nunga kalel biya tarigira ko munan
 mu ita kututuwu saparukko,
 nunga nunumi patawura ko munan mu kapa
 saparukko.
 Se tom umu te, Yawe kota nup biya kuali biya
 bagarukko,
- ¹⁸ se kaem kawel alo mu mena a yumu nama-
 monko.
- ¹⁹ Ikialko, kam Yawe nikim sokel garagar mu ali
 lilim sisiwurokko barasu sanamaruk mu,

noko bu memek nguangara ago mu ko, kari-imet manga gogong du biya ningi nagu namamon ale mutim ningi nunumi kaluwumonko.

²⁰ Day tom umu kaparuk se kariimet nunga kaem kawel silver se gold te nungurman ale perr nungaruwasan umu,
dagor se borowore latut mel nongoma te warmon,

²¹ ale nagu nama manga gogong ningi agi duruk kulupik ningi yumumonko,
mu awuk, Yawe barasu sanamaruk ale ko nikim sokel garagar nguangara ago mu te ali lilim sisiwurokko.

²² Bore te se, nina ali kariimet bo te me ira sanami se lagaralko,
mu awuk, nuna ali kariimet, ana iwita tala.
Se awuk ta ninga sangarmonko?

3

Jerusalem se Judah kurakor kuring naguman

¹ Arigalko, Yawe Sokel Garagar, nu Kari Biya,
nu Jerusalem se Judah alo sangam saonga suen la te towasan mu batutumu saparukko:

na inang se yu ko lage suen la,

² kari nuar se kager kari bibiya,
se ikup guyak dingumura nunga ko kari se prophet alo,
se sinar kari se kari supuling alo;
³ se kager kari nunga supuling bibiya se dom kari alo, se kiwol kari kiwol ago gek am,
se dawur sima kari alo agotala.

⁴ Nu kuriang kulak iru mu kari supuling ko nunga awu se, kuriang mimili mu sor bitarmonko nunga atumukirokko.

⁵ Se ko nunguning mu kariimet nongota nongota nunumi bita maguwumonko.

Kari bo, bo ilak numi baluk,
nam giam suan bo, bo ilak numi balukko.

Se kulak arika mu garuk mu nongorak barima-monko,
se kariimet yam mu kariimet nunup ago mu nongorak dun kopa ilumonko.

⁶ Se tom umu te mu, kari bo ko laun uria bo iluwok ale manuk,
“Kari, ni anananga ningi ni kari terong bo, guang yawara ago!

Bore te se magara kuenera biya ewere ningi ni anananga kari supuling ko bagerko!” maukko.

⁷ Bare ko launuria umu sokel ago baluk,
“Mena! Mu suwuta mena. Ani aga kawam te angimik na inang se guang ningi bo me aniso. Bore te se kariimet nunga kari supuling ko me aga baongalko.”

⁸ Bo te ko, Jerusalem kurakor kuring nagusowo, se Judah mu dagulam bo!

Ko duap mu, nuna nunga munak te se nunga munan te, Yawe, nikim ningi ko duap, mu mel Yam ko beteman.

⁹ Nunga ariga te la, nunga memek mu ari ko ikiko.

Sodom wonong ko memek duap duap wetang
la bitakaso iwita, nuna nunga memek mu
me kaluwusan.

Me ta namamonko! Nongota nunga memek
koma tagi nungumik te betesan.

¹⁰ Kariimet ningo diram mu nunga maonalko mu
nuna ningo la baga se,
amilmil te nunga munan ningko umu ko ningo
nuam arigimonko.

¹¹ Bare memek bitawara alo mu, me namamonko!
Memek biya nunga iramurokko!
Mu awuk, munan memek aguwaya bita laga-
man mu ko koma memek tamonko.

¹² O aga kariimet alo, ninga gira kari alo mu
kuriang barare ninga bitaru kam ninga ira
nengerak kapasan;
ale imet sor wonong lilim gi turutuwu kam
ninga bitaruwasan.

Ninga kari supuling alo mu am kari ngualara la,
lage memek te nengerak namawasan.

¹³ Yawe ko tuetera kuwim umu ningi barasu sana-
maram,
nu kariimet nunga tueterukko.

¹⁴ Nu ko kariimet nunga kari supuling se kari gira
alo den te nunga bita se iwita balso:

“Aninga kariimet mu aninga waen ningam iwita,
bare nina nunga maguwuman!

Nina nungumik mel mena alo mu nunga mel-
masak tere gi ninga kawam tuguman.

¹⁵ Nenenga anape ko aninga kariimet kupkup
ningi nusupuling ereman,

se nungumik mel mena alo mu kupkup no-gore nuguring magawoso?”
 Yawe Sokel Garagar, nu Kari Biya, mu uwuta baluwoso.

Jerusalem imet nunga sinar den

- 16 Yawe iwita balso,
 “Zion ko imet alo nunumi patawura nuam!
 Nuna titikiriyam aolak ilusan,
 ale te nungarkamonko kulolo nusuwik dum-rum te mu sisuwusan se nirung kaposo;
 nuna nusuwik kore te aolak ilusan, ale nomotam due te loagasan.
- 17 Bore te se, Kari Biya baluk se Zion imet alo
 umu nusupuling papak kilikilik mauk ale
 lotarukko;
 se Yawe baluk se nungumik te melmasak
 kapa saparuk se nunguning la
 bagamonko.”
- 18 Tom umu te mu, Kari Biya bala mel duap duap,
 te nunumi bala tuiwasan, mu kututuwu
 waru saparukko.
 Nusupuling nokokosa ko bala duap duap,
- 19 nodogawa nuguting kopa ko murong, se
 nusupuling nongoma motam te ira kaola
 ko guang.
- 20 Nusupuling nuguting kopa ko bala, nululan te
 kaola ko mayang ningko,
 se uss uss paka pakang ko yu gureng siring
 ago.
- 21 Nuguting peperek ko ring, se nungamuru ko
 ring.

- 22** Se guang ningo ningo, se guang awote ko nagura,
 se guang biya lilim la nunumi te ira kaluwu sapara, se manga ko kunup mel.
- 23** Se guang welak, se guang mel, ko manga motam kalel bibiya,
 se nusupuling ko bala sar mel, se guang bilik nubiwinang te sapasan se kapa nusuwik kopa te kekeso.
 Bala mel duap duap imi suen la Yawe gi waru saparukko.
- 24** Yu gureng siring ningo ikimonko i mamonko,
 bare mu mena, siring memek mu la sor taukkowo;
 nululan te kaola ko mayang ningo mu mena ko,
 bare mayang yam kasik mu la kowo;
 nomone pituwura nunga mu mena ko, bare nusupuling turuwura sokelel la kowo;
 guang yamel ningo mu mena ko, bare karur ago batuwutuk am mu la kowo;
 se loagara balayam ningo mu mena ko, bare kaw-ilis memek ago la kowo.
- 25** O Jerusalem, nika kari sokel ago alo mu baenat kore te kuemonkowo,
 se ka kager kari tamatama alo mu kager ningi paranga sapamonkowo.
- 26** Nika wonong ko kar kuring mu suen la ma niara nirung ago terong ma saparukkowo;
 se ni imet bo ari pateman se maga kuena ali awote nukum nuam te dagiwa kam bagerkowo.

4

- ¹ Se tom umu kaparuk se imet 7 pela kari bo suanta ilu tagimon ale balmon,
 “Ana na inang te mu nangata nanimi bitarnakko; ale guang yamel mu nangata nanga sokel te ariginakko;
 bare mel suanta nangamang te mu, ni ana nika niwusari ko nanga ma balu se anananga dolara mu menarukko.”

Jerusalem ko kariimet nikim bagara ninggo bo ago arigimonko

- ² Tom bo taiwoso mu te, Yawe inang mel ali umu te ausam umu, barasa duap bo ago barasuk ale
 Israel kariimet motam bagasan umu nikim nup biya nungarukko.
- ³ Awiriya nunup giam se me maga namamonko Zion bagasan umutang nunga balmon kariimet laili mamonko.
- ⁴ Kari Biya, itiwik Zion ko munan, ko iwiwara siring memek iwita,
 se kariimet mora ko gue kapa lagaram mu ko karur,
 mu ko tuetera munan tama kani ko yam mu te kai nungokko.
- ⁵ Ale Kari Biya Duruk Zion awote ko kariimet biguwu bagasan umu lilim ago,
 kowarkalal mu taiti nuwi te, se tirom mu tama bur nikim te nunga ira kaluwurokko.
 Ale nu kota ko kumik nikim mu sel te mel irakoyam mel suen la iramuru saparukko.
- ⁶ Noko nikim umu worem kowar siruwurok,

ale tuwik yar daula samamer ningi mu nunga
ira kaluwurokko.

5

Waen ningam ko den

¹ Ani Kakirip kua tusam umu ko waen ningam ko
wur bo iluwekko.

Aninga Yawara umu ko waen ningam bo karogo,
ningam mu duruk beta ko ali welang ningo
wore te aniso.

² Nu ali umu moram nungam, ale manga tam gi
waram, ale waen bisek ningo ningo wore
aguwam.

Nu ningam te sinar ta ko, kawam kalel biya bo
ningi kaolam,
ale waen nunguning ko yu kiri te taukko,
manga gogong bo karogo nunguru
beteram.

Ale waen ko nunguning ningo kapa tuokko loaga
kimi bita lagaram,
bare waen umu nunguning memek seselak
wore la kapa tuam.

³ Aninga Yawara iwita balso, “Nina Jerusalem
bagasan umu se Judah ko kariimet,
aninga waen nunguning magaram umu ko
duap kupalko!

Aninga memek agi, waen ningam ko ikup agi
mu nina la balalko.

⁴ Ani ningam ko bitua ningi ko munan mu suen la
bita saperem. Anape mel ani me beterem?

Waen umu nunguning ningo kapa aisuokko anga-
mang ikia bita lagerem,

bare awuk se nunguning memek seselak ago
mu kapa aisam?

- ⁵ Ario, ani aitak aga waen ningam umu aguwaya
bitirikko mu ninga manikko;
ani ko lauta mu gi warik, se anapeya mel kasu
nagumon ale maguwumonko;
ani ko por parusuwu warik, se giarum ko mel
kasu nagumon ale no maguwumonko.
- ⁶ Ani bita taik se tam bisek se sum ira maguwurok,
se duap me ta bataguru nungek, ale kower me
ta bataguru nungekko;
se tam bisek kore ago mu barasuk ale ira
kaluwurok,
se balik se tuwik me ta tagaruk ale yu tuokko.”
- ⁷ Nunguningta, Yawe Sokel Garagar mu ko waen
ningam mu, digo Israel lilim la,
se ningam noko gomang motam te aniso mu,
Judah kariimet lilim la.
Nu nunga ningi kiwem ningo diram arigokko i
mam,
bare mena, kari mora se gue kapara ko kiwem
wore la arigokko;
ale munan ningo diram mu arigokko i mam,
mu mena tala, nunumi bita maguwura ko
niara nirung mu la ikiam.

Me namaralko!

- ⁸ Nina awiriya am nengeta la nengeta la kawam
digo dia gi se,
am nengeta la ali bilik bo bo ago dia gi se,
nengeta la sor ira sapaman ale kariimet sang
kuring me nungarsan, mu sinar talko!

- ⁹ Yawe Sokel Garagar mu iwita baluwaram se ikiem:
 “Nunguningta, kawam bibiya ningi ningi mu kariimet ningi mena, mu ipa palaga-monkowo.
- ¹⁰ Nunga waen ningam bibiya ta, wore waen nunguning ko yu katirta te tamonko.
 Se nunga ningam bibiya inang muguri karogo terong la agumon,
 bare inang gotek kawel ta tamonko.”
- ¹¹ Sinar talko! Nina awiriya tiromola la barasasan ale yu aora kupu no nguala lagasan la mung lukan aso: mu koma talko!
- ¹² Nina ninga inang tom bibiya ningi gita, bawe, galawalang se birak duap te nirung bita se waen nasan,
 bare nina Yawe ko ningi nuam umu me ko ari ikisan, ale munan bitawoso mu me ko sinarsan.
- ¹³ Duap bore te se, nina noko kariimet mu sor saki ninga ilu talipi nengerak namamonko,
 mu awuk, nina ningimik ikia ningi bo mena;
 se kariimet ta se nunga kari nuar bibiya ta mu na yu inang kuwim ko kuemonko.
- ¹⁴ Lasek am mena! Ali kuring paga wosela kaparam ale kariimet ta se kari nuar ta se no ngualara alo mu suen la nunga lakumokko ngang ma kaparam ale bagoso.
- ¹⁵ Sapara mena! Mu kariimet ta se awiriya suen la mu am kapa sapamon,
 se nunumi patawura ko munan mu mena namarukko.

- 16** Bare Yawe Sokel Garagar ko tuetera munan te
nup biya bagarukko;
Kaem Laili mu ko munan ningi diram mu te
laili bagarukko.
- 17** Se sipsip mel mu nongota nunga por ningi sirsir
ningo no kam,
sor magaram kueneram mu ningi sirsir
barasam mu namonko.
- 18** Talkowo! Nina awiriya munan memek se kawel
munan mu koma arigalko.
Ninga memek mu mayang ninga talipikoyam
ninga taliparam.
- 19** Nina balsan, “Kaem pa ko ikia balam mu pasak
bitiruk se ariginakko,” masan.
“Israel ko Kakirip Laili mu ko gomang motam
bitiruk ale wetang awurok se ari ko
ikinakko,” masan.
- 20** Me ta namaral i! Nina awiriya munan memek
mu munan ningi masan, ale munan ningi
mu munan memek masan;
ale tiromorom ko munan mu nikim ko munan
ma balsan, ale nikim ko munan mu tiro-
morom ko munan ma balsan;
ale mel seselak memek mu yaman nuam
masan, ale mel yaman nuam mu seselak
masan;
mu koma arigalkowo!
- 21** Nina kawel motam! Nina ninimi balsan nina
ikia sinar ago masan, ale ikia ningi ago
masan, mu memek biya arigalko.

22 Sapara mena! Nina waen nana ko kari
tamatama ko ninimi balsan,
ale waen guruga ko kari gira sokel ago ko
ninimi balsan,

23 ale memek betera ko kariimet nuguting te
manga gisan ale kawel munan te kariimet
ningo diram ko nunga balsan,
ale kariimet nungumik te ikup mena mu
nunga munakdiram la me ari ikisan, mena.
Nina am memek to saparalko!

24 Nina sua gawa marakaso se ko wakala mu
marir itugu warso iwita, tama ninga no
saparukko.

Mu awuk, nina Yawe Sokel Garagar mu ko law
nibirring tuman,
nina Israel ko Kakirip Laili mu ko den mel
yam ko beteman.

25 Bore te se, Yawe ko kariimet nunga gomang
motam tama iwita barasam;
nu nunga maguwurokko kuting patawuram,
se duruk urirkiman, se kariimet kueman ale
anapeya mel iwita, wonong tuagu te ngual
ngual kapaman bagasan.

Nu uwuta beteram ta wore gomang me ta kua
kaposo, mena,
kuting daong ko am kualala aniso.

26 Nu sor awar awar mu taimonko kausa bo
beteso,
sor nukum te bibiya mu nongote kiwemaso.
Sinar talko, nuna me kam la tai tai arata-
monko!

- 27** Nononga ningi bo me sokel menaso se daguloso;
 nuna anira bagara me ikisan;
 kager ko let nululan te mu bo me kutukutuk maso,
 ale nusuwik gomang ko mayang mu bo me ta
 batuwutuk maso tala.
- 28** Nunga daga gotektek mu nunga nogere bugu
 yam,
 se nunga daga nuam mu tagi muruwuman;
 nunga horse nunga nusuwik gomang mu manga
 iwita aora bibiya,
 se nunga karis nunga nagura mu daga gote
 aratu kam.
- 29** Nunga kager ko nirung mu lion nia kam nguan-
 gara ago;
 nuna lion motam bo nunga inang mosan ale niara
 nirung waru se gi ago namasan,
 se awiriya bo nongote taukko me terong iwita
 niasan.
- 30** Ale tom umu te mu, nunga inang guramamon
 ale gagi nirung kelaga kam ai niamonko.
 Se awiriya sor umu arigok mu, ko ariga
 tiromorom se magara kuenera ago iwita
 arigokko;
 worem motam ta kaniwuruk bare mu taiti
 nuwi ira kaluwu saparukko.

6

Prophet ura Isaiah kuting te beteram

- 1** Yia tom King Uzziah te kueram mu te mu, ani
 Kari Biya, ko king ko daiga kuwim, kalel biya se
 kuali biya mu te daigam bagaram se arigem. Se
 guang kumik te tugumam mu ko kopa ulal biya
 se temple ago lilimaram. **2** Se engel seraphim alo

laturu guruguman, nuna suan suan mu nunga nuluman nongoma nongoma mu 6 pela, 6 pela. Se nuna suan suan nunga nuluman 6 pela mu ningi, ilagala mu te nongoma motam ira kaluwuman, ale ilagala tala mu te nusuwik ira kaluwuman, ale ilagala tala mu te mu, te bingakasan. ³ Ale nunumi nongote ai niakasan ale balukasan:

“Laili, laili, laili, Yawe Sokel Garagar;
 ali lilim la noko nikim ago terong ma saparam.”

⁴ Ale nunga aira niara mu te temple ko duap nukuri ali ningi mu urirkikaso, ale temple mu tama bur ago lilimaram.

⁵ Se ani niarem ale maem, “Boteko! ani ikup arigem! Mu awuk, ani agiring te bala memek arataso, se kariimet nuguring uwuta tala wore nunga ningi ani bagasam, bare ani Yawe, nu King Sokel Garagar, wore amotam te arigem.”

⁶ Se engel umu bo altar te tama kaok kaniwaram mu, tam mel te kuti iluwam, ale ago bingam aningate tairam. ⁷ Ale tama kaok kaniwaram mu te ani asumulak kau to se, mam, “Arikko, tama kaok kaniwara mu nika sumulak kau tam mu, nika ikup kututuwu waram ale nika memek siwu saparam.”

⁸ Asele ani Kari Biya ko kuring dogotak ikiem; nu isam, “Ani awiri bitirik se kariimet umu ningi namarukko? Awiri nunguningkiri bitirik se nangama tauk ale namarukko?”

Se ani maem, “Ani iweya. Aninga bitar se namarikko!”

⁹ Se nu mam, “Namariko. Namar ale kariimet umu iwita nunga manaruko:

'Nedegawa te den ikia, mu iki lagaralkowo, bare
me ta ko sinararalkowo;
nemotam te mu, ari ko ikialkowo, bare ninga
kitigot me ta tuang palagukkowo.'

¹⁰ Namar baluwer ta wore, nongomang motam
kalomon, node bagumon, ale nomotam
kalomon se sisirokko.

Nomotam ulalaruk anirok se te loagamon, se node
te den ikimon,
ale nongomang motam ukirok se iki bataga-
mon ale ningi nuam tamon bore ko, uwu-
tata betemonko."

¹¹ Se animaem, “O Kari Biya, tom awila nungun-
ingkiri munan umu ningi bagamonko?” maem.
Se nu mam:

“Mu uwutata baga wonong bibiya mu parasa ka-
pamon se kariimet bo ta te me bagamonko;
kawam digo suen la mu ipa sapamonko.

Ningam mel mu am baga maga kuena sapa-
monko.

¹² Yam uwutata nama Yawe kariimet suen la awar
bibiya nunga bitiruk se
nunga sor wonong umu nubiring tui nama-
monko.

¹³ Ale kariimet motam 10 pela mu ko motam suan
mu nunumi ira tamon ale ali umu te baga-
mon ta wore,
ali umu akingtala maga kuena namarukko.

Bare tam aora bo kau sapasan se tukunang ban-
gawa miri warso ale aragoso iwita,

kariimet laili iru tam mu miri iwita barasa-monkowo.”

7

Yawe King Ahaz sangam sokel ago sanamarukko maonam

¹ Kam Ahaz, Jotham namar se Uzziah numas, mu Judah sor ko king ko bagaram tom mu te, Aram ko King Rezin se Israel ko king Pekah, Remaliah ko namar, mu nunumi nuguting iluman ale kager giman ago Jerusalem ilak kageramonko namaman, bare kager te nu kiamonko me terong maman.*

² Aram se Ephraim† ilak nunumi nuguting iluman mu ko den nama David ko gue te tai kaparam ko kawam digo lilim ikiman. King Ahaz se ko Judah kariimet lilim ago den umu iki bita ko mu, nongomang motam giarum ko tam marir nunga ituguso se namasan taisan iwita nama taikaso.

³ Bare Yawe Isaiah maonam, “Ni ka namar Shear-Jashub‡ ilak namaral ale Ahaz arigalko. Nina nama koropong pagorman se yu supuling te naguso mu ko nukum lete, lage melmasak te anuwa ko kuwim mu te ilak biguwuralko. ⁴ Ale iwita maonalko, ‘Ni Aram ko king Rezin se Remaliah namar king Pekah ilak nika maguwumonko balsan mu ko sinar la bagerko. Ni aguwaya mu ninguru ko iki gurugu, gemang motam kua kaparuk se me ta nguangerko. Nuna

* **7:1:** Ahaz king ko baga se munan memek Kari Biya koma te bitakaso (2 Kings 16:2). † **7:2:** Ephraim mu Israel sor ko nup bo. ‡ **7:3:** Nup Shear-Jashub ko nunguning mu “motam gotek bo pelemonko”.

nunga ariga mu tam giturum irira gurum wore iwita.⁵ Nuna ilagala nunga kariimet ago nunumi nuguting iluman ale nika bita maguwumonko iwita balsan,⁶ “Ana Judah ningi kasu nagunak, parusuwanak maguwunak ale pagaru nanimi tunak, ale Tabeel ko namar mu king ko bangaru betenakko,” masan.⁷ Bare Yawe, Sokel Garagar, iwita balso:

“Mel bo uwutata me ta aratukkowo,
kiwem bo uwuta me aratukko.

⁸⁻⁹ Mu awuk, Aram ko kari gira Rezin ko sokel mu,
ko wonong tuagu Damascus te la bituokko terong,

bare bitaru turutuwoso;
se Ephraim ko kari gira Remaliah namar ko sokel mu, ko wonong tuagu Samaria te la bituokko terong,

bare mu betela, bitaru turutuwoso.
Se yia 65 pela nangama ko taiwoso mu buring ko mu Ephraim sor umu sirsir ira saparukko.
Bare ikiko, ni gemang ningi nunguning ko munan te me sanami se lager, mu ni ka anapeya ago lilim la sokel mena lagerko.”

Yawe King Ahaz kausa bo kausam

¹⁰ Aking tala Yawe Ahaz ko den iwita balam:
¹¹ “Te ninguru ikiko agi mu, Yawe nika Kaem mu kausa bo bitirukko am isaruko, taiti kuali biya mu ningi agi mu am ko isaruko,” mam.

¹² Bare Ahaz mam, “Ani kausa bo ko me ta isiek, agi Yawe ira ariga te me ta bitirikko.”

¹³ Se Isaiah mam, “David ko gue te ko kawam digo lilim, ikiko! Kariimet nika te la loaga laga mel ningo bo me arigiman, uwuta tala ni aninga Kaem

kumik te bitarko e? ¹⁴ Bore te se, Kari Biya kota ko gomang te kausa bo ninga kausokko! Arigalko, itiwik bo tuagu ago se kuriang kari iluwokko tom pingiaram. Ale nup bitiruk Immanuel, maukko. § ¹⁵ Nu yawarakala lagaruk tarigi kari aruk, ale ko ikia sinararuk, se munan memek mu buring tuiwa se ninggo mu to iluwok, umu buring ko mu, ikup ningi inang nunguning mena, mel bo amin kiri te nungursan mu se honey diwang ago inang ko gi naukko. ¹⁶ Kam nu munan memek buring tui se munan ninggo mu to iluwokko ikia sinar kote me taira la mu, ni king ilagala nunga nguangawasam umu, nunga ali sor kariimet ago lilim maga yumu namamon se sor ipirokko. ¹⁷ Bare sinar toko. Kam Ephraim numi bataguru tam ale ni Judah ka beteram, mu ni se ka kariimet se ka niet nengetak ko digo lilim ago memek ninguru arigiman. Bare tom Yawe Assyria ko king gi gurugok se ka bita maguwurok, mu nina memek ko memek nunguningkiri wore arigalko!”

¹⁸ Tom umu kaparuk mu, Yawe, Egypt ko kager kari alo nunga aru tagirok se,
kuwuling birira biya yu supuling ko baga tai kam taimonko,
se Assyria ko kager kari alo nunga aru tagirok se beras tai kam taimonko.

¹⁹ Nuna taimon ale Judah sor ago lilimamonko:
duruk duap ningi ko mutim koropong memek suen la se,

§ **7:14:** Nup Immanuel ko nunguning mu “Kaem nangarak bagoso”.

duruk duap ningi ko manga gogong suen la
 ningi sor to sapamonko;
 ale sor wolong ko mayang kore ago suen la
 ningi se,
 ali welang ningo mu am ira kaluwu sapa-
 monko.

20 Ale day tom umu te mu, Kari Biya razor bo, yu
 Euphrates koma sang ko, Assyria ko king
 kuting te bitiruk se,

ninga nisipiling mone se, ninga kuwim yu-
 mura ko mone, se nesomone karogola tiri-
 tuwu waru saparukko.*

21 Ale day tom umu te mu, cow se sipsip suen la mu
 menawu sapamon,

se kari suan suan mu cow kulak suanta se
 sipsip ilagala diram ago bagamonko.

22 Ale nuna nunga amin kiri mu ninguru nongote
 gimon, ale mel amin kiri te nungursan mu
 ninguru namonko.

Se nunguningta, kariimet nuamur gotek ali
 umu te am bagasan umu, suen la mel umu
 se honey diwang na ko namonko.

23 Mu awuk, tom umu te, kuwim suen la 1000 tam
 waen yawara ago, te silver manga 1000 te
 to nowara mu,

miri kower se mayang memek barasuk ira
 kaluwu maguwurokko.

24 Se awiriya umu te namarukko mu ko daga wol
 ago gi ago ningi namaruk ale,
 mayang kore ago barasam sor ira saparam
 mu ningi bulamu kau naukko.

* **7:20:** Munan imi kari talipi ilak nama dungan kari ko betera ko
 munan saki.

25 Se motongar kuting ningo ningo, kariimet te ali kau, inang sapa no lagaman mu, aitak mayang kore ago mu sor ira saparam se dulurmonko.
Se cow, sipsip se goat mel alo la te nama tai, no gi geragamonko.

8

Assyria kager utu nagurokko

1 Asele Yawe iwita aga maonam, “Mel bo ulal biya mu to ale garek imi awote bataguruko,” mam: “Maher-Shalal-Hash-Baz bataguruko.”^{*} **2** Se ani Jeberekiah namar Zechariah se priest Uriah mu nunga aurik se taimon ale agotala ari ko iki-monko.”

3 Se mu iwita, ani prophet imet ilak anirem, se nu tuagu aratam se kuriang kari iluwam. Se Yawe iwita aga maonam, “Nup bitar Maher-Shalal-Hash-Baz meko,” mam. **4** “Mu awuk, kuriang umu kota kuring te 'aga ba' agi 'aga nang' me bala ikiok la, Damascus ko melmasak ningo ningo se Samaria ko mu, Assyria ko king kager te gi ago namarukko.”

5 Yawe akingtala iwita aga maonam:
6 “Aninga kua nungara ko munan, kariimet umu nongote, mu yu Siloam palanga nagu kam; bare kariimet nubiring tuman, ale King Rezin se King Pekah, Remaliah namar, mu te nunga ira sanamaman.

7 Bore te se, ani Kari Biya balik se Assyria ko king, ko kager kari aora aora mu arungak,

* **8:1:** Nup Maher-Shalal-Hash-Baz ko nunguning mu “Kager taira namar taiso mel ilu karogo namoso”.

Euphrates ko yu lom sokel ago mu iwita
nunga maguwurokko.

Yu lom umu lagaruk tarigiruk ale yu luan
kower suen la irokko.

⁸ Ale palenguk Judah ningi kasu nagurok ale la-
garuk tarigi dogotak taukko.

Inangnang luman ulaluwu kam, yu umu
ulalaruk ale ka ali lilim ira kaluwurokko.”

Bare Kaem nangarak bagoso!

⁹ Nina sor wonong wonong, kager beteralko yam
nia maguwuralko pa, bare parasa nagu-
ralkowo!

Nina sor awar awar mu ikialko, kager ko yam
pim pim malko pa, bare mu am maga kuena
saparalkowo!

¹⁰ Kager ko ikia am burangaralko, bare mu me ura
taukko;
ikia duap duap am balal nungalko, bare me
nama sanamarukko;
mu awuk, ikialko, anananga Kaem nangarak
bagoso!

Kaem Isaiah nu la iki karo tuokko maonam

¹¹ Yawe kuting sokel ago mu angimik te
beteram, ale iwita aga maonam: “Kariimet umu
nunga kiwem mu, ni se ka kariimet motam goteck
ago me karo nungaralko,” mam.

¹² “Nononga tinga barowara mara ale nunumi
saonga ko munak mu ningi me bagaralko;
anapeya mel nuna ko nguangawasan mu
nina me ko nguangularalko ale soror malko.

¹³ Bare ani Yawe Sokel Garagar agata suanta ago
ko laili kauralko;

ani agata ago ko nguangaralko, ani agata suanta ago ko soror malko;

14 ani agata suanta nenenga yumura kuwim laili bagarikko.

Bare ilagala, Israel se Judah, mu ani manga bo nusuwik te atumumon ale dagulamonko iwita bagasam;

se Jerusalem ko kariimet mu ani dagarok se bawang nunga kutirokko owore iwita bagasam.

15 Nuna suen biya mu nusuwik atumumon ale dagulu magamonko;

se suen biya tala dagarok nunga kutirok se nunga ilumonko.”

Kariimet motam gotek nunga kiti guruga den

16 Kaem ko kiti guruga den ani agiring te aratuwaram se batagorman imi mu kalo kutiral se ningi la aninga olekem alo nunga ningi anirukko.

17 Bare ani mu Yawe kote la loaga se lagarikko. Nunguningta, nu Jacob ko kawam digo lilim la buring tuam, bare ani mu nu te la sanami se lagarikko. **18** Ani iweya, Yawe kuriang nunga aisam mu nongorak iweya. Yawe Sokel Garagar, Duruk Zion te bagoso, wore ana Israel ningi kausa iwita baganakko nanga beteram.†

19 Se tom awiriya bo, kariimet wit mairap se kariimet dora nongorak kasikasi te munakawara mu nongorak munakaralko baluk, mu kuring me ikialko. Mu awuk, kariimet Kaem ikia nungarukko me isarmonko e? Kariimet kuera mu

† **8:18:** Nup Isaiah mu ko nunguning mu “Yawe nanga sangaru taso”. Ko kuriang alo: Isaiah 7:3, 8:3. Immanuel: 7:11,14.

kariimet marak bagasan mu awuk nunga betemonko wore ko nunga isaru se lagaralko e? ²⁰ Kaem ko kiti guruga den ningi pempem loaga se lagaralko! Bare awiriya kiti guruga den baluwoso mu uwuta me munakawoso, mu tiromorom ningi maga namarukko. ²¹ Kariimet uwuta mu nongomang maga, na ko kua se, wonong karo gurungumu se lagamonko. Ale karak ninguru nunga bilok mu, nongomang magaruk se nunga king se nunga kaem nongote kualala loaga se nunga balu maguwumonko. ²² Ale tom nomotam aliti loagamon bare mu, ikup memek la, se tiromorom nguangara karogo mu la sor ira saparuk se arigimonko. Ale tiromorom yanana kiriyam mu ningi kapamonko.

9

Nikim Biya ko King Biya taiwoso

¹ Bare aninga kariimet awiriya ikup umu ningi maga kuena lagaman mu nususuru dirmaukko. Tom bo te mu Zebulun se Naphtali ko kariimet mu dolara memek ningi lagaman. Bare maingte mu nunga ali Galilee lilim la, gagi norogen kaora se yu Jordan koma sang ko, kariimet iwareng te bagasan, mu nup biya tuokko.

² Kariimet tiromorom ningi lagaman mu nikim biya bo arigiman; awiriya maga namara ko tiromorom ningi bagaman mu nikim biya nongote kaparam.*

* ^{9:2:} Matthew4:13-16 arikko.

- ³ Ni nunga sor umu ulaluwurem ale amilmil biya
nungarem;
se nuna ni kema te, inang bolala awura ko
amilmil bita kam amilmilasan,
agi kager kari kager ningi melmasak ningo ningo
gia ale pagaru nunumi tua ko amilmil bita
kam amilmilasan.
- ⁴ Mu awuk, ni ka kariimet alo mel ikup ngasaru
ago nubiwinang nodogotak te aniram mu
kututuwu warem,
ale bu te nunga moa maguwukasan mu bu mu
kulukumu warem se gopa palagaman,
ni girakala Midian nuguting te nunga girigir
alo nunga sangaru taem iwitatala nunga
beterem.
- ⁵ Kager kari suen la nunga nusuwik gomang,
te kager memek ningi ali ira lagaman mu ta
se,
nunga guang mel gue ago lilimaram mu, tama
ningi kani malila namarukko.
- ⁶ Mu awuk, ana nago ko kuriang bo bilangaram,
anananga ningo ko, kuriang kari bo nan-
garam;
gira kari supuling ko ura biya mu nu bi-
winang te la anirokko.
- Se nup iwita iwita mu te arumonko:
Kiti guruga Yawara ko Kotam, mamonko;
Kaem Sokel Garagar, mamonko;
Tom pempem baga lagara ko Nuet, mamonko;
Maro Lila ko Namar Kotam, mamonko.
- ⁷ Noko gira kari supuling ko nup biya mu se ko
maro lila mu kumik menara mena.

Nu David ko daiga kuwim te daigok, ale tom
 umu te se engam pempem la mu,
 nu munan ning diram mu te la noko kingdom
 lilim te bitaru se lagarukko.

Yawe, Sokel Garagar, mu ko gomang motam
 biya uwutata aniso, se mu uwutata
 aratukko.

Yawe ko gomang memek Israel nungumik te kaposo

⁸ Kari Biya den bo aora Jacob ko balam,
 den umu ko nunguning mu Jacob ko digo
 Israel kumik kuali kaparukko.

⁹ Se kariimet suen la ko ikiman; Ephraim[†] ko
 wonong biya Samaria ko kariimet agotala
 ko ikia la.

Kariimet borta nongomang motam aora biya
 se nunumi patawu se balsan,

¹⁰ “Nunguningta, nanga kawam digo brick mel
 se tam fig te kaloman mu nuna pakakumu
 kulukumuman se kapa saparam,
 bare mu mel gotek, ana kawam digo iru,
 manga aora aora batutumuman se tam sida
 mu te gek am kalonakko,” masan.

¹¹ Bare mena. Yawe kager kari memek nunga gi
 gurugam se taiman nunga maguwuman.

¹² Koma worem bausa mu te Aram kager tairam,
 se koma worem kapara mu te mu Philistia
 kager tairam, ale na ko kuakoyam Israel
 lakumam.

† 9:9: Ephraim mu Israel sor ko nup bo, se Samaria mu sor mu ko
 wonong biya.

Memek uwuta mu nungumik te aratam ta wore,
 noko gomang motam me ta kua kaposo,
 kuting daong ko am kualala aniso.

¹³ Mu awuk, kariimet memek umu arigiman ta
 wore, bo ta giris palagam ale Yawe Sokel
 Garagar mu me kua bowa naguram.

¹⁴ Bore te se, day suanta ningi, Yawe kariimet umu
 nunga supuling alo mel bo supuling iwita
 batagukko;
 ale nunga prophet kawel alo mu mel umu ko
 mom iwita batagukko.

Day suanta nung te la Yawe Israel mu daro
 laun misinang nunga batutumu kam nunga
 batutumu warukko.

¹⁵ Dom bibiya se nunup bibiya alo mu mel supul-
 ing iwita,
 se prophet alo den kawel nunga kasuruwasan
 mu mel mom iwita.

¹⁶ Kariimet umu nunga supuling alo umu, kari-
 imet biya nunga gi paguwuman, se nuna
 ngualaman sipiman.

¹⁷ Bore te se, Kari Biya nunga kari kulak nunga me
 amilmilaso,
 ale uwuta tala, nu nunga imet gerewa se
 nunga kuriang alo nunam nonet mena mu
 gomang me nungarso,
 mu awuk, nuna suen la Kaem kagin me ikisan,
 nuna memek betera ko kariimet se nuguring
 den memek karogo.

Duap owore te, noko gomang motam me ta kua
 kaposo,
 kuting daong ko am kualala aniso.

18 Nunguningta, nunga munan memek umu tama
iwita barasoso,
ale tam bisek iru kaniso nama giarum biya
karogo la kani malilawoso, ale ko bur
patatangoso tarigiso wore iwita.

19 Yawe Sokel Garagar ko gomang memek te ali
kaniruk se kariimet mu tama kower iwita
kanimonko.

Kariimet nongota nunumi ko me ikimonko:

20 awiriya koma sengam ko mu te mel moa nauk,
wore Yam karak kuawurukko,
awiriya koma ngas ko mu te mu betela moa
nauk, wore am na ko kuawurukko.

Ale nongota nongota nunga kuriang moa na-
monko:

21 Manasseh ko kariimet mu Ephraim ko kariimet
nunga moa namonko,
se Ephraim ko mu Manasseh ko mu nunga
moa namonko;
ale bolala la aking Judah ilak barimamonko.

Uwutata aratuk ta wore, noko gomang motam me
ta kua kaposo,
kuting daong ko am kualala aniso.

10

1 Nina law kaola ko kari alo, me ta namaralkowo!
Mu awuk, nina law memek, kariimet te nunga
maguwura ko, mu kalo nungursan,

2 ale ninga law memek umu te aninga kariimet
nungumik mel mena alo mu nunga bita
maguwusan;
ale nunga ikup diram la me ari nungursan;

ale imet gerewa se kuriang nungumik nunam
nonet mena mu, ninga kawel te nunga mel-
masak nongote gisan.

³ Ninga munan memek sumu ko koma sor awar te
tairuk, mu nina awuk beteralko?

Nina awiri kote saonga ko nagu namaralko?
Ale kawel te mel ningi gi lagaman sumu
aparete awuralko?

⁴ Mena! Lage bo mena. Mu talipara ningi nama-
ral, agi ninga momon se kueralkowo.

Munan uwuta aratuk ta wore, noko gomang mo-
tam me ta kua kaposo,
kuting daong ko am kualala aniso.

*Assyria mu Yawe ko bu iwita, Israel te memek
tuokko, bare aking Assyria mu kota tala memek
taukko*

⁵ "Ani Yawe iwita balsam, aninga angamang
memek ko bu mu Assyria kuting te
beterem, se kuting te aniso.

⁶ Se ani bitirik se sor ani me aga ikia iwita bita-
woso
se ani ko angamang ninguru magawoso,* mu
kote namaruk ale moruk ale
moa lom gege ningi saparuk, ale suwik te
irawa se ko melmasak ningi ningi gi
karogo nama saparukko.

⁷ Bare munan Assyria bitawoso imi, nu kota ko
ikia te me bitawoso.

Noko ikia biya mu, sor suen biya nunga
moa mituwurok ale menawurokko wore te
sanamoso.

* **10:6:** Yawe Israel ko balso.

- 8** Bore te se numi patawuso ale balso,
 'Aninga kager kari supuling alo mu yam gek
 am, king alo iwitatala pa!' maso.
- 9** Ale balso, 'Agi ani wonong wonong imi,
 Kalno, Karkemis, Hamat, Arpat, Samaria se
 Damascus mu,
 kager te suen la me nunga gi abowa tugumem
 e?' maso.[†]
- 10** Ale maso, 'Ani agiting garukem ale kingdom
 sang, nunga kuar dora yawara yawara,
 Jerusalem se Samaria nunga kiaram,
 wore nunga ilu abowa tugumem.
- 11** Se ani Samaria ko kuar dora ago lilim ilu abowa
 tugumem uwuta, Jerusalem ko kuar dora
 ago uwuta me bitirikko e?"
- 12** Bare tom Kari Biya ko tuetera dun, duruk Zion
 se Jerusalem ningi bitawoso mu bita saparuk mu,
 nu baluk, "Ani Assyria gomang motam nunguning
 te numi patawu se kuring kapa lagaram mu, koma
 memek tuekkowo," maukko. **13** "Mu awuk, nu
 kuring kapa se balukaso:
 "Ani am sinar kari, se aga ikia sinar mu te,
 se aga sokel te, sor sor nunga morem
 parusuwarem;
 ale nunga ali giem, ale nunga mel ningi ningi mu
 nongote gi saperem;

[†] **10:9:** Assyria wonong wonong imi yia 740 B.C. nama 717 B.C.
 umu ningi kager te nunga gi bowa tugumam. Assyria ko king
 bo Tiglath-Pileser mu Damascus 732 B.C. te bowa tugumam. Se
 Samaria mu 721 B.C. mu te dagulam.

ale kari nuar kaya biya ko sanamerem ale
nunga king bibiya, nunga daiga kuwim ago,
nunga parusuwu warem.

- ¹⁴ Kakirip inangnang singir, kuting ningi garuku
kam, ani sor sor nunga mel ningo ningko ko
agiting garukukasam;
ale inangnang ko singir ningo ago waru sapara ale
nagura se kakirip gi kam,
ani sor sor nunga gi bolala la abowa ningi
nunga awurem;
bo ta inangnang iwita bingok nagurokko me
terong,
agi bo ta kuring paguk ale niaruk kikirukko
me terong tala.””

- ¹⁵ Awuk? Burir mu yam giris palaguk ale noko
sokel mu, kari sapawoso mu ko sokel
kiaram iwita ma baluk i?
Agi mel tam isiso umu numi patawu se kari sapa-
woso mu mel yam ko am bitiruk i? Mena.
Uwutatala kager ko tam mu, kager ko kari nu
iluwoso umu me guruguso patawuso,
agi kager ko tam umu kager kari umu kualala
patawurukko me terong tala!

- ¹⁶ Bore te se, Kari Biya, Yawe Sokel Garagar mu,
kuera ikes memek te Assyria ko kager kari
alo, welang minan bibiya, mu nunga
maguwurok se merang kituwura amonko.
Ale ko mel ningo ningko, te numi patauwoso,
mu tama kuamili biya ningi menawurokko.
¹⁷ Nu kota mu Israel ko Nikim, se nu tama iwita
bagarukko;
nu kota nunga Kakirip Laili, se nu tama
kuamili iwita kani se,

day tom suanta wore ningi la, Assyria tam
se mayang singir kore ago mu iwita kai
maliluwurokko.

¹⁸ Kariimet bo kuera ikes ago maga kuena namoso
iwita, ko giarum yawara yawara,

se ko ali welang welang, mu ko ali lilim la ago
maguwu saparukko.

¹⁹ Ale ko giarum tama kani maliluwuram mu
ningi,

tam gotek awilaya sanamiwasan mu suen
mena se, kuriang gotek bo yam kau tutia
saparukko terong.

*Kariimet motam gotek me maga namaman mu
Yawe te la ira sanamamonko*

²⁰ Tom umu te mu, Israel kariimet motam gotek[†],
se Jacob ko gue te me maga namaman
bagasan mu,

awiriya nunga bita maguwu lagaman mu
nongote me loaga se lagamonko,[§]

bare nongomang motam lilim la, Yawe, Israel
ko Kakirip Laili, mu te la ira sanami se
lagamonko.

²¹ Kariimet motam gotek bo pelemonko,
nuna Jacob ko gue te ko kariimet motam gotek
mu, Kaem Sokel Garagar mu kote pelemon
taimonko.

²² O Israel, nunguningta, nika kariimet mu langi
saun iwita, kaura koma mena,

[†] **10:20:** Kariimet motam gotek bo: Isaiah 7:3 se ko footnote
ariKKO. [§] **10:20:** Den ponor imi ko dugu duap mu, 2 Kings
16:7-8 ningi kau ale ikiko. Israel ko king Ahaz saonga ko Assyria
isuam. Bare udagi Assyria aking giris pagam Israel maguwuram.

bare ninga pelera taira mu, kariimet motam
goteck awilaya pelemon taimonko.

Noko tuetera ningo diram ko munan te
nika magara kuenera mu maingkala balu
beteram,
se lom iwita tairuk ka tagirokko.

23 Nunguningta, aninga Kari Biya, Yawe Sokel
Garagar, mu magara kuenera maingkala
balu beteram se aniso mu, nika sor ali lilim
awote bitiruk se kaparukkowo.

24 Bore te se, aninga Kari Biya, Yawe Sokel Gara-
gar, iwita balso:

“O aninga kariimet Zion bagasan mu, nina Assyria
alo nunga me nguangularalko;
nuna Egypt alo kiwem memek bitakasan
iwita, bu ningarmon agi manga tam ningar-
mon, mu ko me nguangularalko.

25 Mu awuk, kam me maiyuk se aninga angamang
magara nenenga ko mu menaruk,
ale geraguk nuna nunga maguwurok
silatarukkowo.”

26 Yawe Sokel Garagar, sor manga Oreb te masan
mu te Midian arika nunga maguwuram
iwita, wip te nunga batutumurokko;
ale gagi gomang te sikir patawuram se ikup
munan Egypt nungumik te aratam mu
iwita, Assyria ikup memek tuokko.

27 Tom umu kaparuk se ikup nina nibiwinang te
mu kututuwu waruk,
ale ngasaru nedegetak te mu wirok
kaparukkowo,

mu awuk, nina noko ninggo nuam ninggi we-
lang minan gemaral ale gopa palagalko.

Assyria ko kager tai Jerusalem pingiaram

- 28 Assyria kager giram Aiath* iluwam;
asele Migron wonong tuagu ninggi aratam;
kapa Mikmas wonong te ko melmasak awu-
ram.
- 29 Lage koma duruk kulupik ninggi mu kaoram
nama duruk kia kaparam,
ale mam, "Tirom imi mu ani Geba anirekko,"
mam.
- Ramah wonong den tam ale uririkiram;
se Saul ko wonong Gibeah mu nagu parasa
saparam.
- 30 O Galim ko kariimet, saonga ko niaral airalko!
O Laisa ko kariimet, sinar la bagaralko!
O Anatot ko kariimet, Galim kuring ikialko!
- 31 Madmena ko kariimet nagu parasaman;
se Gebim ko kariimet mu noge nungumik ko
nagu nama yumuman.
- 32 Bare day umu te la mu, Nob wonong te kager
sanamaruk ale duruk Zion ninggi Jerusalem
kuting patunguru tuokko.
- 33 Bare arigalko, Kari Biya, Yawe Sokel Garagar,
ko sokel biya mu te tam kower iwita nunga
kulukumurokko!
- Tam kalel bibiya mu nunga kaurok se kapa sapa-
monko,
kalel ta wore nongorak kapa aliti nunga
awurokko.

* **10:28:** Assyria kager ko taira mu koma not mu te Judah wonong karo karo koma south Jerusalem wonong atumukiram ale taiwoso.

34 Nu giarum siriri biya wore mu burir te nunga
kau warukko;
nunga kari aora aora sokel ago mu, Lebanon ko
tam aora aora kaura se kapa kam, nunga
kaurok se kapa sapamonko.

11

David ko gue te ko King bo aratu sanamarukko

¹ Bare Jesse* ko gue tutugur tam Miri bo supurok,
ale tarigiruk, kower bitiruk ale nunguning
kaparukko.

² Se Yawe ko Bur nu kumik ago lilimarukt†
ale ikia sinar se kitigot ningi tuokko;
ale kiti guruga ningi se sokel lilim mu tuokko;
ale ikia ningi se kua Yawe bowa ningi la
bagara ko munan ago tuokko.

³ Bore te se, nu kua Yawe bowa ningi bagara ko
munan mu ko kua tui se lagarukko.

Noko tuetera kam te mel bo guang ko, motam te
arigiso agi due te, mu te me ira sanamaruk
ale noko tuetera bitirukko.

⁴ Nu kariimet kituwura guat ali imi te bagasan mu
noko munan ningi diram te nunga nungok
burangarukko.

Nu kuring te ali imi lilim memek arigokko;
se kariimet memek alo mu nu balso uwutata
memek tamonko.‡

⁵ Noko ningi diram ko munan mu guang iwita
laulan te kaola la anirukko,

* **11:1:** Jesse mu King David ko nuet. Noko gue te tai Jesus aratam:
Matthew 1:6,16. † **11:2:** John 1:33-34; Luke 4:14-21; Colossians

2:9. ‡ **11:4:** 2 Thessalonians 2:8b; Hebrews 4:12; Revelation
1:16b; 19:15.

ale ko den diram la karo tua ko munan umu
 guang te kaola ko mayang iwita te tagi kaola
 la gek kam anirukko.

- ⁶ Kausik diwang memek mu, sipsip ilak nunumi
 me gisan,
 bare kam mu te mu bagara suanta baga-
 monko;
 se leopard mu goat gotek ilak nunumi me gisan
 tala,
 bare kam mu te mu arerem la taga animonko;
 se koma suanta tala bulmakau gotek se lion ko
 gotek mu wete la no nungia se
 kuriang gotektek nongorak nunumi gimonko.
- ⁷ Bulmakau mu bear nongorak ningo la namon
 gimon,
 se nunga gotek alo mu yawarakala la nunumi
 ago taga animonko;
 se lion mu bulmakau sirsir naso iwitatala
 sirsir naukko.
- ⁸ Kuriang gotek mu, ararti memek ko mutim duap
 te kola gusi se, mutim ningi ko kuting am
 garukokko, bare memek bo me arigokko.
- ⁹ Mu awuk, yu gagis sor tam iwita, Yawe ko ikia
 ningi mu ali lilim ningi kariimet ago terong
 ma sapamonko;
 bore te se noko duruk laili awote mu yaman
 ikup bo me ta anirukko.
- ¹⁰ Tom umu te mu Jesse ko gue tutugur te tam bo
 dal ko gurek iwita tarigi sanamaruk,
 se sor saki arigimon, ale ninguru ari ko iki-
 monko tai bolala awumon se ko bagara
 kuwim mu nup biya nikim ago anirukko.

- 11 Ale aking tala, tom umu te Kari Biya ko kariimet motam gotek saki tala Assyria bagasan, se saki Egypt,
 se saki Pathros, se saki Cush§,
 se saki Elam, se saki Shinar, se saki Hamath bagasan umu,
 se saki tual gotektek lang kaora koma worem kapara te bagasan umu nunga giokko.*
- 12 Nu sor saki te ari ikimonko dal gurek umu patawu banguk,
 ale Israel ko kariimet sor umu koma koma nobowa naguman bagasan umu nunga gi ilu biguwurokko;
 ale Judah ko kariimet parasaman ale ali lilim namaman bagasan umu agotala nunga bolala awurokko.
- 13 Ephraim ko singi sange Judah kote mu menaruk,
 se Judah ko iki paguwura Ephraim kote mu bataga namamonko.
 Se udagi Ephraim Judah ilak uwuta nunumi me betemonko.
- 14 Nuna wete kager ko nunumi nuguting ilumon ale koma worem kapara te Philistia sor mu yam moa silati tamon;
 ale arerem la koma worem bausa te kariimet umu nunga melmasak gi sapamonko,
 nuna Edom se Moab se Amon ko kariimet nunga gi nobowa ningi nunga awumonko.

§ 11:11: Cush sor mu aitak Ethiopia masan. * 11:11: We need a map. Or a good explanation, or a reference to a map in the printing.

- 15** Se Yawe baluk se Egypt ko gagi kower ninim mu marakukko[†];
 ale yu Euphrates awote kuting sisupurok se marir kowar bo aora biya tairukko,
 se nu yu biya gurugok se kower gotektek 7 pela ko aratamon ale maraka namamonko;
 se kariimet nušuwik te sor marakam umu kiamon ale taimonko.
- 16** Nu uwutata ko kariimet motam goteck Assyria bagasan umu nunga lage biya bo,
 girakala bo paogam se Egypt beteman ale te taiman uwuta tala, paguk nungok se te pelemon Israel taimonko.

12

Yawe amilmil tua ko wur amilmil

- 1** Ale tom bo taiwoso umu te, ni wur ilup ale balu:
 “O Yawe, ani nika nip patawusam!
 Nunguningta, ni ani ago ko gemang magaram, bare aitak mu mena;
 nika gemang magara kua kaparam se ni ani amilmil aisem.
- 2** Arigalko, Kaem mu aninga Sangaru ta Kari!
 Ani nu te la ira sanamasam ale me nguan-gasam.”
- 3** Tom umu kaparuk se, nina amilmil biya ningi Yawe ninga sangaru tam ko munan umu, yu laiwa kam laiwoso umu utu nalko. **4** Ale tom umu te, nina wur te iluwal, ale mal:
 “Yawe amilmil tualko, nup biya patawuralko!

† **11:15:** Gagi kower ninim balso mu Gagi Red Sea ko kower gotek koma not owore ko balso agila.

Se sor saki ko kariimet nu munan ana nago ko
beteram mu ari ko ikimonko!
Ale wetang te balal, bo bo nu iwita mena, nu
kota suanta!

⁵ Yawe ko wur iluwalko, mu awuk, nu kiwem
ningo duap duap beteram,
se kiwem umu ko balal se ali lilim la ikiokko.

⁶ O Zion ko kariimet, amilmil te, sail te airal niar-
alko,
mu awuk, Israel ko Kakirip Laili mu sokel
duap duap te nenenga ningi kiwemaso!"

13

Babylon ikup arigokko, den tairam

- ¹ Imi ikup Babylon arigokko wore ko den, Amoz
namar Isaiah kote tairam se ari ikiam.
- ² "Duruk motonggar kuting kalel biya wetang aniso
umu te, dal gurek bo baongal,
ale nunga aural tagiral se taimon, ale wonong
kuring bibiya umu ningi utu utu nagu-
monko.
- ³ Ani Yawe aga kakirip nunga atumukirem, nuna
atinga kager kari nanasin alo,
ani maingkala nunga kiti gurugem se aninga
angamang memek wetang sapamonko
bagasan."
- ⁴ Kutek mal ale kariimet motam biya bo ko nirung
iwita duruk te wore, ikialko!
Sor sor kager ko tai numi kuting iluwa ko
niara aira iwita, owore ikialko!
Yawe Sokel Garagar mu kager ko noko kager kari
nunga ilu biguwuwoso.

- 5** Nuna ali sor awar bibiya se nuwi sang ko wore
tai gilingiman,
Yawe melmasak singir biya te maguwurokko
ko gomang magara imi ago utu naguram.
- 6** Nguangara ago niaral airalko, mu awuk, magara
kuenera ko tom, Yawe Sokel Garagar mu ko
balam, mu tai pingiaram.
- 7** Bore te se, kariimet suen la nungumik
sokel menaruk ale nongomang motam
parasarukko.
- 8** Nguangara ko yaman mu imet kuriang iluwokko
yaman ira kam nunga iramurokko;
nongoma motam geraga saparuk se nungu-
mik mone barasukko.
- 9** Sinar talko, Yawe ko day tom taiwoso, te ali sor
gomang gurugok ale memek bitawara alo
te nunga menawurokko.
Tom umu tom bo guyak mena, noko gomang
memek ago lilim taiwoso.
- 10** Nunguningkiri, baras se mel duap duap taiti
gomang te, mu me nikim kapamonkowo;
worem mu motam tirom iluwok se sige mu
nikim me kaparukkowo.
- 11** “Ani Yawe, ani ali sor nunga kasa memek, se
nunga bita paguwura, koma memek nun-
garikko.
Ani nunumi patawura alo se kariimet nun-
umi nokokosa mosan ale saki alo mel yam
ko nunga betesan mu nunga menawurikko.

- 12 Ani kariimet uwuta nunga bitirik se, gold yawara nunguning kupu laga suanta ilagala diram ari kam, suanta ilagala arigimonko.
- 13 Bore te se, ani Yawe Sokel Garagar, aga angamang magara memek tom umu te tama ko kaparukko mu,
taiti gomang lilim sisiwurek, se ali mu wanara ko kaparuk ale duap barakukko.
- 14 Ale giarum ko diya nguangara ago, agi sipsip kotam mena iwita,
nagu parasa nunga kariimet ningi, se nunga ali te pila pila namamonko.
- 15 Awiriya nunga ilumon, mu gatu te nunga atumu kuawumon se kuemonko;
awiriya nunga ilu talipasan, mu batir te nunga momon se kuemonko.
- 16 Nunga kuriang mimili alo mu, nungarkiwomon se munan memek biya wore te nunga betemon se kuemonko;
nunga kawam ningi melmasak mu gi sapanmon ale nunga imet alo mu, munan memek nungumik te betemonko.
- 17 “Arigalko! ani Medes alo nongomang patawurik se Babylon alo nunga maguwumonko,
Medes alo mu, silver ko nongomang me barsoso, se nomotam gold te me aniso.
- 18 Nunga daga wol te kari kulak nunga menawumonko;

nuna kuriang mimili bo ta nomotam la me nungarkamonko, agi kuriang garuk bo me ta betemon se namarukko, mena.”

19 Babylon wonong bala yam ning, Chaldea kari-imet nunga nikim nunup biya te kapawara ko wonong,

bare Kaem Sodom se Gomorrah wonong nunga maliluwuram iwita, nunga menawurokko.

20 Kariimet bo sor umu te bagarukko me terong, gue luan udagi bo me ta te bagamonko terong tala;

Arab arika nunga sel umu te tagi bagamonko me terong tala,

sipsip bitua kari umu te nunga sipsip inang nungarmonko me terong tala.

21 Bare sor garagarayam ko mel duap duap memek umu la kuwim tamon, ale kawam digo tugu muruwumonko;

tirom ko inangnang mel se mel diwang mu la binga nagu nama taiwomonko.

22 Hyena se jackal diwang mu kawam bibiya papak mam kaparam umu ningi se, duap karo gurungumu nguruk nguruk geragamonko.

Babylon ko tom umu pingiaram, ko day tom te memek arigokko mu kumikaram.

14

Yawe ko kariimet nunga wonong nuam te pele-monko

¹ Bare Yawe Jacob gomang motam tuokko;

ale ko kariimet Israel akingtala nunga atu-mukirok, ale nunga gi nunga ali te nunga awurokko.

Se kariimet iwareng mu tai nongorak soramon, ale nongorak biguwu bagamonko.

² Se sor saki ko kariimet alo Israel kariimet nunga gi nobowa ningi nunga ura kariimet ko nunga beteman mu,

aking nunga gi, nongorak pila tai, nunga wonong nuam Yawe nungaram umu te nunga awumon,

asele aking Israel alo mu sor saki ko kariimet umu nunga gi, nobowa ningi nunga ura kariimet ko nunga awumonko.

Babylon ko king ko kuera magara se Israel ko amilmil

³ Se day tom Yawe, nina ikup yaman memek ningi bagaman mu ninga sangaru giok se nessuru dirmauk, ⁴ mu nina Babylon ko king nisi-wik sapa tual, ale iwita balalko:

“Arigalko! Kakirip tamatama daongawaram mu aitak mena!

Arigalko! Nago ko memek bitawaram mu tai sanamaram!

⁵ Yawe kari bibiya nunup ago memek mu, nunga nosokel menawuram, ale nunup bibiya mu kututuwu waram.

⁶ Nuna nunup bibiya mu te sanamikasan ale nongomang memek te kariimet nunga maguwura mu, nonoman sapara mena, nuna nongomang memek te sor saki nunga gi nobowa nunga tugukasan, ale ninguru nunga maguwu silatikasan.

- ⁷ Bare aitak mu, ali lilim la gomang kua kaparam
ale malin kauram;
aira wur ngata nirung barasukko tom.
- ⁸ O Babylon, nika dagula sumu, kariimet la me ko
amilmilasan,
bare Lebanon ko tam aora aora mu karogola
amilmilasan, ale balsan:
'Aitak ni dagulu parasarem, mu tam kaura
kari bo taimon ale ana me nanga kau-
monkowo!'
- ⁹ "Kariimet kuera nunga nuguwim umu, nika
taira mu ko loaga se bala nirung biya bita-
woso;
nu ali sor ko kari bibiya se king alo kua namaman
umu nunga nodora umu nunga kiti guru-
guso,
se sinar la nika taira umu ko nomotam
bitawasan.
- ¹⁰ Nuna suen la nuguring bolala ka manarmon,
'Ni betela, ana nasokel menaram iwita tala, ni
sokel menaram se ana iwita tala aratem.
- ¹¹ Babylon, nika kalel biya tarigira mu suen la,
kuera mateng sor imi te tai kapa saparam,
ka guitar se kulele nirung yawara mu ago tala.
Ka anira kuwim mu yes kakang ago terong mam,
se yes kakang memek mu yamel te ka ira kam,
kimik ago terong mam.'
- ¹² "O tiromola ukira duap ko baras nikim garagar,
ni sor saki nunga menawuwara ko kakirip,
ni taiti kuali wore aguwaya ka bataguru sapa-
man se tai dagulem wore arik ale ko ikiko!
- ¹³ Ni keta nimi manarukasam, ale makasam,

'Ani taiti gomang te kalel biya tarigirik, ale
Kaem ko baras nunga kia saparikko.

Ale duruk kalel biya koma north, kaem arika
te ilu biguwusan, mu te aga daiga kuwim
bitirikko,' makasam.

¹⁴ 'Ani taiti nuwi suen la nunga kia saparik ale
kualala biya,

nongorak aimi bitirik ale Kaem Kalel Tawun
mu iwita bagarikko,' makasam.

¹⁵ Bare mena, Yawe ni kerak kapa kariimet kuera
nunga nuguwim ningi ka beteram, yam
mutim umu nukum te biya ka beteram.

¹⁶ "Se awiriya karkasan mu karki kuawu se ese-
mon:

'Agi kakirip ewerta ali lilim sisiwukaso se
kingdom saki urirkikasan, mu mena agila?

¹⁷ Ale ali sor maguwu silati gomang gurugu
sor yam ko bitakaso,

ale wonong wonong parusuwu silati nunga
talipikaso, mu mena agila?

Ale me ta nunga bita tokaso se nunga wonong
wonong te me pilakasan. Agi imi kakirip bo
kilitik agila?'

¹⁸ Sor saki ko king suen la kueman mu, nunga
ali motam nongoma nongoma te, munan te
nunup ago nunga mutim tuguman.

¹⁹ Bare ni mu, munan te mutim me ka tuguman,
mena, yam ngual kasik sor yam te,

kager kari batir te kua iwiwasan mu nongo-
rak,

manga gogong du biya mu ningi ka sapaman
se, nunga kulupik ningi aniwasm;

se kariimet namasan taisan mu, ni mel bo
yam iwita ka ira kalakumu nama taisan.

²⁰ Ni mu, king saki iwita me ka mutim tugumonko,
mu awuk, ni ka ali sor maguwurem, ale ka
kariimet nunga morem se kueman.

Kakirip uwuta ko kuriang gue mu, nunup engam
menara biya menarukko.

²¹ Nunga nonet nonongotak nunga memek koma,
nunga kuriang imas te nunga mora se kuera
ko kuwim bo nunguru beteralko!

Nungarkiwaral se me ta barasu sanamamon ale
ali tamon, ale ali lilim te wonong kalo kalo
sor me eremonko!”

²² “Mu ani memek nungarikkowo!” Yawe Sokel
Garagar mu uwuta balso.

“Ani Babylon ko kariimet gue suen la, se ko
anapeya mel suen la, se ko nup engam
menawura biya menawu saparikko.

²³ “Ani nunga sor wonong umu gurugek se yu lom
ko sor aruk, se yu lom ko inangnang kuwim
umu tamonko.

Ale magara kuenera memek ko munan mu,
suing iwita te nu sarumu saparikko.”

Yawe Sokel Garagar mu uwuta balso.

Assyria nungumik ko den aora bo tairam

²⁴ Yawe Sokel Garagar mu ko den aora biya
kaolam, ale mam:

“Den ani balem imi mu, uwutata aratukko;
ikia ani kalem imi mu, uwutata sanama-
ram.

25 Ani Assyria sor ko kager kari aga ali ira muruman mu, nunga ita parusuwurek, ale aga duruk awote bagasan mu, nunga gi warik ale asiwik te nunga irekko.

Noko ngasaru memek aninga kariimet nodogotak te mu kututuwu warik, ale ikup nubiwinang te mu gi warikko.”

26 Yawe munan imi ali lilim la ko nunguru beteram; noko kuting, sor suen la te nanamara nungarukko mu, yam guyak la aniso.

27 Nunguningta, Yawe Sokel Garagar mu ko ikia uwuta kaolam mu, awiri noko ikia umu gurugokko terong?
Noko kuting uwuta, sinar la aniso mu, awiri kuting siruwurokko terong?

Philistia nungumik ko den aora bo tairam

28 Yia tom king Ahaz te kueram umu te, den aora bo iwita wetangaram:

29 Philistia, ni kager ko tam, te ka moman se tam umu kelagam umu ko, me ta amilmilerko!
Mu awuk, tam umu mu mot kueram iwita, bare ko kuwim te mu, mot bo memek nungungkiri mu bilangarukko;
noko arata mu inangnang belelagam sasa ningi baga aratu kam aratukko.

30 Se kituwura guat, nungumik mel mena alo mu, ani nunga sinar taik se no nungia se ningola, nongomang lila te bagamon,

bare karak biya te, ka kariimet nuamur bagasan
 mu nunga menawurek se bo ta marak me
 bagarukko.”

31 O Philistia kariimet, ni awiriya wonong korang
 ko murum kuwim te bagasam agi,
 ni awiriya wonong tuagu ningi bagasam mu,
 mo nierko.

Nina suen la nguanga barowara malko,
 mu awuk, koma north umu te, kager memek
 bo tama bur iwita barasam ale gek am la
 arerem la taiwoso.

32 Se taling kari taimon esemon, mu den koma
 awuk nunga maonal i? Mu iwita nunga
 maonalko:

“Yawe kota Zion nungam burangaram se gek
 mam,
 se ko kariimet maga kuena lagaman mu,
 ningi ningi la bitua aora te bagamonko.”

15

Moab sor memek taukko niara wosenga den

1 Moab sor ko den tairam.

Moab ko wonong ilagala, Ar se Kir, mu tirom
 suanta wore te la memek taman!

2 Se Moab lilim se ko wonong biya Dibon ko kari-
 imet, nunga temple se kagin kuwim mu te
 nama tarigi tarigi mo nia se,
 munan wonong Nebo se Medeba nungumik
 te aratam mu agotala ko mo niakasan.

Nuna suen la mo nia se, nusupuling nomone se
 nosomone turutuwu warukasan.

3 Ale melmasak batuwutukam mu nagukasan,

ale kawam gul te, wonong kower lage se
biguwura kuwim te mu, am niara ma la sor
tam.

4 Wonong Hesbon se Eleale nunga niara ma ko
nirung mu namakaso se Jahaz kariimet
ikikasan;

ale bore te se, Moab ko kager kari aora aora
mu, nia urirkikasan ale nungumik gawa
kapa saparam.

5 Ani Moab ko angamang motam ninguru
batagoso;

mu awuk, ko kariimet wonong beteman ale
naguman Zoar* se Eklat-Selia namaman.

Nuna Luhit tarigi se agi, Horonaim ko lage karo se
agi, wore am mo nia se la namakasan.

6 Nimrim ko yu mu maraka sapaman, se sirsir bo
marak me aniso;

tam, sirsir, mayang mel bo ta marak me aniso,
mena biya.

7 Bore te se, nunga na inang mel mel gi tuguman
ale, sor Wadi tam ago† masan mu kia kia
namakasan.

8 Nunga niara ma mu, sor Moab ago lilimaram;
nunga ma niara ko nirung mu namawaram
Eglaim se Beer Elim tam se iki sapaman.

9 Dibon ko yu suen la mu gue ago terong maman;
bare Yawe balso, “Dibon yam bo karogo la
ikup tuiwirikkowo.

* **15:5:** Zoar wonong mu Edom sor te. † **15:7:** Wadi mu yu
maraka namoso se ko koropong yu mena wore ko nup.

Moab kariimet naguman mu ta se kariimet nuamur gotek am nunga ali te bagaman mu, lion kore te memek to sapamonkowo.”

16

- ¹ Bore te se, sipsip anumang suguri te mu gial ale, Sela beteral nama sor garagarayam mu kiaral,
ale ali kotam, Jerusalem, ko duruk Zion te bagoso, umu tualko.
- ² Se kariari namaman mu, iwita Judah nunga manarukasan:
“Moab alo mu, inangnang nunga singir parusuwanan se nagu binga namasan iwita,
yu Arnon bataguru koma sang ko kapawasan.
- ³ Nengemang nangaral ale anananga saongalko,
nengemang motam nangaral ale kager memek ningi nanga bataguru talko.
Ana wonong kawam digo beteman ale naguwasan mu, nanga kaluwural, ale me wetang nanga saparalko.
- ⁴ Moab kariimet yamu geragawasan owore nunga gi bowa nunga tugumko;
memek nunga maguwuwoso wore ko nunga kaluwurko.”

Moab, ikiko! Ikup yaman giwerem mu aitak menarukkowo!

Awiriya nika maguwu silatiwaram mu nika ali awote me bagarukkowo!

- ⁵ Ale tom umu te, David ko gue te, maro lila ko king bo aratuk ale, maro lila ko daiga kuwim mu te daigokko;

nu diram la, munan ningó diram ko munan te, kariimet nunga bituokko.

Prophet ko gomang bataga, Moab ko

- 6** Ana Moab ko numi kokosa mora ko munan, se supuling lagara numi patawura, mu ana ko ikiman;
bare noko numi patawura munan mu, kumik nunguning bo mena.
- 7** Bore te se, Moab se ko kariimet awiriya, suen la Moab ko yam niamon mamonko;
nunga tam waen muguri merang, Kir Heres wonong te dia gi no lagaman mu ko nungamin tairuk se, yam niamonko.
- 8** Hesbon se Sibma ko waen ningam mu, yam maraka sapaman;
sor saki ko kari supuling alo waen ningam umu, batutumu ira kalakumu maguwu sapaman;
girakala waen ningam umu, nama Jazer tam, ale parasaram nama sor garagarayam mu tam,
ale eng nama Dead Sea atumukiram, bare aitak mena.
- 9** Bore te se, ani Jazer nia mowoso uwuta tala,
Sibma ko waen ningam ko, masam niasam.
O Hesbon, O Eleale, aninga amononge yu nenenga ko ninguru laiso,
mu awuk, nenenga waen ningam yopara ko amilmil mu mena saparam.
- 10** Amilmil ngata nirung yawara mu, aitak ninga ningam ali bita saparam;
ninga waen ningam ningi amilmil wur mu,
bataga namaram.

Kariimet bo waen muguri ira parusuwuso ale ko
 yu me gi langiwoso, mena,
 ko amilmil aira nirung mu menaram ale sor
 kutek ma saparam.

11 Bore te se, aninga angamang motam ningi mu,
 Moab ko niara ma biya nunguningkiri,
 ale Kir Heres ko, aga naur kituwura, batir
 gotek batoga tam.

12 Se Moab sangam taukko i maso, ale ko kagin
 kuwim biya mu te namoso, bare mena,
 sokel engam mena saposo;
 nu ko temple ningi guranek ko namoso, bare
 nunguning bo ta me arigiso, mena.

13 Munan imi ko den mu, Yawe giram ale Moab
 ko maingkala balu beteram. **14** Bare aitak mu,
 Yawe Moab ko iwita balso: “Ura kari bo, ura tom
 tusan se tom ari ari ura to lagoso iwitatala, tom
 aitakta imi nama yia 3 mu buring ko mu, Moab ko
 nup biya, ko kariimet mugum ago biya, te numi
 patawu lagoso, mu paranga namamonko. Se aw-
 ilaya gotek diram bagamonko, bare nungumik
 nosokel mena lagamonko.”

17

Damascus memek arigokko den bo tairam

1 Imi Damascus ko den tairam.

“Ikialko, Aram* ko wonong biya Damascus mu,
 uragi wonong iwita me anirokkowo,

* **17:1:** Aram mu aitak Syria masan.

kilikilik papak mauk ale marok iwita
anirokko.

² Aram, Aroer ko wonong gotektek umu, kariimet
bita sapamon se, bo ta me te bagarukkowo.
Sipsip mel kuwim umu tamon ale te ningo la
kutek ma bagamonko."

³ Yawe Sokel Garagar mu iwita balso:

"Ephraim[†] ko wonong gotektek, nunga kar
gek am ago, parasa kapa sapamonko;
se Damascus ko sokel biya mu menarukko;
se Aram[‡] ko kariimet mu bune gotek baga se, Is-
rael ko kariimet nunup mena bagasan iwita
bagamonko.

⁴ "Tom umu kaparuk mu, Jacob ko nup biya nikim
ago mu, motam kueruk kaparukkowo;
kumik minan ago biya mu, menaruk nama
bilik gotek arukkowo.

⁵ Nu ningam bo, kotam ningi na inang gi saposo se
buruwuraso iwita, bagarukkowo.
Agi Rephaim ko sor wolong te,
inang muguri gia kari, inang muguri
bataguru gi saposo se,
aking kari bo tala molak te arataso, ale nua-
mur kaposo aniso mu yam gi kutuwuso,
se ningam ipi biya aniso iwita, bagarukkowo.
⁶ Bare inang muguri sang mu yam anirokkowo,

[†] **17:3:** Girakala Israel koma not mu Ephraim tala makasan. Nu Aram, aitak Syria masan, umu ilak numi kuting iluwam, ale Israel koma south Judah masan mu ilak kagerakasan. Duap owore te se Yawe, Ephraim Aram ilak bolala nunga awuram ale koma memek nungaram. Isaiah 7:1 ago arikko. [‡] **17:3:** Aram mu Syria ko nup bo.

olive tam muguri iruwusan se kaposo, bare
 muguri ilagala agi ilagala suan, kower
 kualala bibiya mu te yam anisan, iwitatala,
 agi kower muguri suen biya ago mu iruwu
 sapasan se muguri 4 agi 5 iwita yam
 kekawasan, iwita kowo.”
 Yawe, Israel ko Kaem mu, uwuta balso.

⁷ Tom umu te mu, kariimet giris palagamon ale,
 Israel ko Kakirip Laili, nunga nungam mu, ari ko
 ikimonko. ⁸ Nunga altar nuguting te nungurman
 mu te me ira sanamamon agi, nunga kaem kawel
 imet Asherah kote me loagamon agi, ko altar kalo-
 man mu te, mel siring yawara mu te, me tama bita
 tumonko.

⁹ Tom umu kaparuk mu, Israel ko wonong
 bibiya kar aora aora ago mu, nu kota nung,
 girakala Hivi kariimet se Amor kariimet nunga
 moram parusuwuram se nunga sor ipiram ale
 magaram kueneram, iwitatala noko wonong
 bibiya mu animonkowo.

¹⁰ Mu awuk, ni nika Sangaru Ta ko Kaem, mu ko
 kamili saparam;
 nu nika Manga Gek am, se nika kar aora mu,
 ni ko kamin me ares mam.

Bore te se, ni ta tam ning ningo agup agi,
 sor saki nunga tam kower batutumur ale
 nunga kaem kawel alo nunup sapara agup,

¹¹ se day suanta nung te la bitarsam se aragoso agi,
 day suanta te agusam mu te la miri beteso
 aragoso ale tamaso, ale wakala warso,
 bare ko nunguning bo ta me arikkowo,

mu awuk, ni keta mu kuera ikes yaman
memek ko tom ningi bagerkowo.

12 Sor saki saki nunga nirung ikialko, nunga
nirung mu gagilaga kam!

Nunga kariimet nunga nirung ngata ikialko,
nunga nirung mu, yu soraga ale nirung
kapa kam!

13 Sor singir biya nunga nirung mu, yu lom bibiya
sokel ago soraga kam,
bare tom Yawe alis nungarso, mu nuna awar biya
nagu nama gilingisan,
motonggar kuting awote, daula marok kulikul-
ing se kupkup itugu waru kam, nu nunga
itugu warso.

14 Bainga tirom mu, nuna nguangara nangarsan,
bare ukiso tiromola mu, mena namasan.

Munan uwuta mu kakirip awiriya taisan ale
nanga maguwusan,
ale nanga melmasak gi ago namasan, owore
nungumik te arataso.

18

Cush kumik ko den tairam

1 O ali sor, dal bibiya te nirung kapa kapa, Cush* ko
yu luan kia nama taiwara ko sor wonong,

2 taling kari nunga betesam, se mel papyrus
masan, ko ariga yu ko yem kuting iwita,
mu sikipi laga, dal ulal biya bo iwita, awote
araga dagisan ale yu awote namasan.

* **18:1:** (HBK) Old area covering southern Egypt northern Sudan.
The situation about the messengers is not clear in Hebrew.

Namaralko, nina taling kari alo;
 namaral ale kariimet maiya maiya,
 nungumik palepalengam,
 sor suen biya nunga nguangawara,
 sokel ago kager te giriwara,
 nunga sor wonong yu luan suen biya ago,
 node iluwalko.

³ Nina sor suen la ali imi lilim te bagasan,
 tom kausa bo dal gurek iwita duruk te bangar-
 mon mu, nina arigalko!
 Ale biugel niaruk se ikial mu, nina te sinarar-
 alko!

⁴ Ikialko, Yawe iwita aga maonam:
 “Kakirip bo inang garukaso taiso se kutek maso
 ale ari se,
 worem ko sokel kaposo mu ko iki gurugu se,
 tuwik ilu biguwuso mu ari lagoso iwitata,
 ani aga bagara kuwim te kutek maem ale mel
 ninguru ari gurugu lagasam.” Nu uwutata
 aga maonam.

⁵ Se iwita ikialko, waen nunguning muguri
 garukaso nama yopaso uwuta tala,
 kager memek mu tai pingiaram.

Se tom umutang te diram, kower maiyam nama-
 ram umu, noko batir te nunguning karogo
 batutumurok se kaparukko.

⁶ Uwuta nunga waru awurok, se duruk kulupik ko
 inangnang, mel iwiwara nowara mu, se
 giarum ko mel diwang taimon ale nunga na-
 monko;
 worem kam te inangnang mel mu, borta nunga
 inang ko no se lagamonko,

se tuwik marir kam ningi mu, giarum ko mel
diwang mu, borta tala nunga inang ko no se
lagamonkowo.

⁷ Ale tom umu te mu, kariimet maiya maiya,
nungumik palepalengam,
sor suen biya nunga nguangawara,
sor sokel ago kager te giriwara,
nunga sor wonong yu luan suen biya ago
umu,
nuguting munan mu Yawe Sokel Garagar kote ago
taimonkowo.
Duruk Zion, wonong Yawe Sokel Garagar ko Nup
biya ago umu,
kua bowa nagura ko nuguting munan umu
kote ago taimonkowo.

19

Egypt ko den tairam

¹ Imi Egypt ko den tairam.

Arigalko! Yawe taiti nuwi awote daigam ale koma
Egypt tuam ale taiwoso.
Egypt ko kaem kawel nunga kuar suen la arigiman
ale wanara ko kapasan,
se Egypt ko kariimet arigiman ale nongo-
mang motam ninguru dung dung maso.

² Kari Biya, nu Yawe Sokel Garagar, nu iwita
balam:
“Ani balik se Egypt kota kota numi ago daong
kager bitirukko:
ko launuria gue suan nunumi momonkowo,

ko tiran yawara bo barasuk, ko bo ilak numi
 kore batagukkowo,
 ko wonong tuagu bo barasuk, ko wonong tu-
 agu bo ilak barimaruukkowo,
 ko kingdom bo barasuk, ko kingdom bo ilak
 kager bitirukkowo.

³ Se Egypt kariimet alo nongomang motam sokel
 mena saparukko.

Ani nunga ikia ngualawu saparik se anapeya bete-
 monko ikia kaloman mu me ta betemonko.
 Bore te se, nuna saonga ko, nunga kaem kawel
 nunga isarmon agi,

wit mairap nongorak munakawara alo mu
 nongote saonga ko namamon agi,
 kariimet kuera nunga karirigum nongorak
 munakawara alo mu, nongote namamon
 agi,
 marir kari alo sangam ko nunga
 isarmonkowo,
 bare mel bo ningi me arigimonkowo.

⁴ Ani Egypt ko kariimet mu, king bo memek biya
 alis kemerereng se daong memek ago,
 mu bowa ningi nunga awurek se nu nunga
 bituokkowo.”
 Yawe uwuta balam.

⁵ Yu biya mu maraka saparuk se gamung biya mu
 sokelel la anirokkowo.

⁶ Sirsir se ereke mel yu duap te mu, iwimon
 marakamon ale, yu ko kower namara taira
 mu, siring kapamonkowo.

⁷ Yu Nile kuring ko se, yu luan kaora, yem mel-
 masak mu karogotala ko.

Ningam mel yu Nile duap te asurman mu, maraka sapamon se, daula itugu waruk se mena namamonko.

⁸ Se wal tata kari alo, se aul sapara kari alo,
se pote sapara kari alo mu, nongomang motam bataguk se niamon mamonko.

⁹ Se guang yamel nunga ko ura kariimet suen la nongomang motam mu ninguru batagukko;
yamel guang te nunga ko tam nulis ngaura ko ura kariimet mu ta se,
tam nulis umu yamel guang ko birira nunga ko ura kariimet, mu koma suanta,
mu awuk, guang yamel te nunga ko mel mu maraka saparam.*

* **19:9:** *Guang yamel te nunga ko mel mu mol ngaura iwita, flax masan, se kapok nunguning iwita, cotton masan.* Note from IVP about flax and linen industry: Flax ... provided both food (seeds and linseed oil) as well as a fiber that could be woven into linen cloth. In Egypt flax was tightly planted (to increase height and prevent branching) in late October and harvested at a height of three feet in April or May. Such a field would be quite susceptible to hail storms (Exodus 9:23-25). Younger plants were pulled up by the roots to produce fine linen, while older plants were used for ropes and belts. The stems were first soaked in tanks of stagnant water and then dried before the fibers were separated (Joshua 2:6). The dried stems were beaten and the fibers combed out for spinning, with the longer threads being used for clothing and the shorter (tow) set aside as lamp wicks (1:31). There were several grades of linen produced. The best set was aside for the pharaoh, the nobility and the priests. Any interruption in production would have had a ripple effect, destroying the livelihood of countless workers in the fields and factories.

10 Nuna ta se ura manga tata ko kariimet suen la mu dagulu parasamonko.

11 Zoan ko kari dom alo mu yam kari ngualara la; Pharaoh ko kari sinar alo mu kiti guruga ngualara sipira mu betesan.

Ikialko. Nina awuk ta ikisan ale Pharaoh manorsan, ale masan,

“Ani mu sinar kari alo nunga bo, se ani girakala ko king alo nunga gue te tairem,” ma balsan?

12 Pharaoh, ikiko, aitak nika kari sinar alo nung, apalak bagasan?

Nunga manaru se, nuna terong agi mu,

Yawe Sokel Garagar, ko ikia Egypt te maguwurokko kaolam owore, nika kasurmon se ari ikiko.

13 Zoan ko dom kari alo mu ngualara sipira, se Memfis ko kari supuling alo mu dalela muruwuman;

Egypt ko kari nukuri nunguningkiri, kariimet lilim nunga giwara mu, Egypt lilim sapanan se dagulam.

14 Yawe nu ngualara sipira ko marak memek mu nungumik te beteram;

nuna uwuta beteman se Egypt ko ura mel suen la yam maga saparam,

ale yu aora nana ngualara kari bo, kota ko kapara ningi dagulu barasu kam, bagoso.

15 Awiriya bo Egypt ningi, nup ago ta, nup menata, biya agi gotek ta,

bare mel bo ta bitirukko yam me terong nunguningkiri.

16 Tom umu te mu, Egypt alo mu imet kuriang nosokel mena iwita bagamonko. Nuna Yawe Sokel Garagar ko kuting daong ko patawuram umu, arigimon ale nguanga barowara mamonko.

17 Yawe aguwaya nungumik te bitirukko mu maingkala balam se ikiman, bore te se Egypt mu Judah ko ninguru nguangularukko. Ale nup la iki se mu, ninguru barowara maukko.

18 Ale tom umu te mu, Egypt ko wonong 5 pela mu, Yawe Sokel Garagar bowa ningi bagamonko den kalomon, ale Canaan den† te Yawe ko kagin munan nungamili nuguring te anirukko. Wonong umu nunga bo mu, balmon Worem ko Wonong mamonko.‡

19 Ale tom umu te mu, Yawe ko altar bo Egypt sor lilim ningi kalomon, ale manga biya bo, Yawe ko nup te, Egypt lilim ko sor ali te nama menaram umu te, bangaru betemon se anirukko. **20** Se mel ilagala umu, te kariimet nungamin ares maukko, Yawe Sokel Garagar umu ko kausa iwita Egypt sor te anirukko. Se tom awiriya bo, kariimet umu nunga maguwurok mu, nuna Yawe kote aimon se nu nunga saonga bo bitiruk se tairuk nunga bataguru giokko.

21 Ale tom umutang te, Yawe kota numi wetang saparuk se, Egypt kariimet ari ko ikimon ale, nup patawu se tama bita tui se nuguting munan tu-

† **19:18:** Canaan den ko balso mu Kaem kagin nunguning ko balso. ‡ **19:18:** Worem ko Wonong masan mu Heliopolis agila, mu Egypt ko wonong bo te worem nup biya tuikasan. Bare aitak mu gurugumon Yawe nup biya te tumonko ikia kaloman.

monko. Nuna munan sang Yawe ilak balu aruru-mon ale karo tumonko.

²² Yawe ikup yaman Egypt nungarukko; ikup nungaruk ale aking nunga sangaru giokko.

Nuna ari ikimon ale Yawe kote niamon se, nu nunga niara umu ikiok, ale nunga sangaru giokko.

²³ Ale tom umu te mu, lage biya bo Egypt nama Assyria aratukko. Se Egypt alo nama Assyria aratamon se, Assyria alo tai Egypt aratamonko. Ale Egypt alo se, Assyria alo nunumi nuguting iluwa la Yawe kagin tumonko. ²⁴ Ale tom umu te mu, Israel mu Egypt se Assyria nunga atumukira sanamaruk se, nuna marak ninggo tagi ali imi lilim awote betemonko. ²⁵ Mu awuk, Yawe Sokel Gargar mu marak nungaru se baluk,

“Egypt, aninga kariimet, ani marak kisisam; Assyria, aninga agiting kiwol, betela marak kisisam;

se Israel, aninga angama pasarang, ni betela ani marak kisisam.”

KAEM KO DEN

The New Testament and portions of the Old Testament in the Waskia Language of Papua New Guinea Buk Stat, sampela hap long Buk Song, ol Provep, na Nupela Testamen long tokples Waskia long Niugini

Copyright © 1985, 2011, 2014 The Bible Society of Papua New Guinea

Language: Waskia

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not make any derivative works that change any of the actual words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2016-11-07

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 11 Nov 2022 from source files dated 9 Oct 2020

45c04e90-82c9-592e-bfe2-f39dfa146f32